

TUHFETÜ'İ-EŞRÂF

ni derlediği *Hayâtü'l-kârî bi-e'râfi Şa-hîhî'l-Buĥârî'si* (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşre-denin girişleri, III, 15) gibi ihtisar çalış-maları da yapılmıştır (ayrıca bk. M. Abdurrah-man Tavâlibe, s. 135-137).

Tuhfetü'l-eşrâf, Mizzî'nin talebesi Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in nüshasından 13 Şâban 774'te (7 Şubat 1373) istinsah edilen bir nüsha esas alınmak suretiyle (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, II, 19) neşredil-miş (nşr. Abdüssamed Şerefeddin, I-XIV, Bombay 1965-1982), bu neşirden ofset baskılar yapıldığı gibi (Beirut, ts.; Beirut 1999) eser başka nâşirler tarafından ay-rıca basılmıştır (nşr. Zühayr eş-Şâvîş, Bey-rut 1983; nşr. Beşşâr Awwâd Ma'rûf, Beirut 1999; Beirut 2001). Nâşir Abdüssamed Şe-refeddin eserin her cildine *Tuhfe*'nin ta-nıtımını yaptığı, hadis ilminin çeşitli me-seleleri ve bazı sahâbîler hakkında bilgi verdiği Arapça ve İngilizce takdim yazıları koymuştur. Hadisleri ve râvileri ayrı ayrı numaralandıran nâşir, her tabakadaki isim-lerin birbirinden kolayca ayırt edilebilmesi için sahâbî isimlerini iri harflerle yazmış, tâbiîn tabakasına bir, tebeu't-tâbiîn taba-kasına iki, sonraki tabakaya üç yıldız işa-reti koymuştur. Mizzî'nin kısaltmalarını metin içinde muhafaza ettiği gibi bunla-rı her hadisin sıra numarasının altında ay-rıca yazmıştır. *Tuhfe*'deki tahrirlerde sa-dece kitap adları zikredildiği halde nâşir bunların yanına bab ve hadis numaraları-nı da eklemiş, Mizzî'nin hadisler arası atf-larını hadis numaralarıyla göstermiştir. Okunması zor isim ve kelimeleri hareke-lemiş, eserde adı geçen bazı şahıs ve ki-taplar hakkında bilgi vermiş, metne ken-disinin eklediği bilgileri parantez içine al-mıştır. Her sayfada rivayeti yer alan sa-hâbînin ve öğrencisinin adını sayfanın ü-stünde, *Tuhfe*'deki kısaltmaların karşılık-larını ise sayfanın altında belirtmiştir. Miz-zî'nin kaynakları için *el-Keşşâf 'an evbâ-bi merâcî'i Tuhfeti'l-eşrâf bi-ma'rifeti-ti'l-e'râf* adıyla bir fihrist hazırlayan nâşir (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, I, 17-18) bu fihristi eserin XIV. cildi olarak II. ciltle birlikte neşretmiş (Bombay 1386/1966), neşrine *Tuhfe*'den sonra başlanan Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sına* ait fihristi de ayrıca yayımlamıştır (Bombay 1981). Ha-dislerin ilk kelimelerine göre alfabetik bir fihrist yapmayı planlayan nâşir (*Tuhfetü'l-eşrâf*, neşredenin girişi, XII, 9; XIII, 20) bu isteğini gerçekleştirememiş, söz konusu fihristi daha sonra Muhammed Abdülkâ-dir Atâ hazırlamıştır (Beirut 1990, 1994). *Tuhfe* hakkında ayrıca Müessesetü'l-kü-tübî's-sekâfiyye tarafından çeşitli fihrist-

ler yayımlanmıştır (I-VI, Beirut 1994). Bu fihristlerin *Takribü Tuhfeti'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf* adını taşıyan I-III. ciltle-ri (nşr. Ebû Abdullah Saîd el-Mendûh – Ebü'l-Fidâ Sâmî et-Tûnî) sahâbî isimleri-ne göre alfabetik olup hadislerin tahrîci sadece kitap adlarına göre değil *Kütüb-i Sitte*'nin matbu versiyonlarının hadis ve-ya cilt ve sayfa numaralarına göre yapılmıştır. Aynı kişiler tarafından hazırlanan *Fehârisü Tuhfeti'l-eşrâf* adlı IV. cilt ise isnadlarda geçen bütün râvilere dair al-fabetik fihristtir ve eserden istifadeyi ol-dukça kolaylaştırmaktadır. Söz konusu fi-hristlerin V ve VI. ciltleri ise Muhammed Ab-dülkâdir Atâ'nın hazırladığı fihristin yeni-den neşridir. Muhammed Abdurrahman Tavâlibe, *el-Hâfızü'l-Mizzî ve't-tahrîc fi kitâbihî Tuhfeti'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf* adıyla eser ve müellif hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (1997, Câmia-tü'z-Zeytûniyye [Tunus]; ayrıca bk. bibl.).

Tuhfe ve benzeri eserler sayesinde bir hadisin hangi kaynaklarda geçtiğini tesbit etmek, bütün tariklerini görmek, rivayet kusurlarını farketmek, bir müellifin eseri-ne alıp hakkında hüküm vermediği ha-dislerin durumunu başka müelliflerin ka-naatlerinden öğrenmek, bir râvinin bü-tün rivayetlerini görmek ve *Kütüb-i Sit-te*'nin nüshaları arasındaki farkları an-la-mak mümkün olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tuhfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Bombay 1965-82; I, 3-6; XIII, 134; ayrıca bk. neş-re-denin girişleri, I, 13, 16-18; II, 8, 19; III, 15; XII, 9; XIII, 4, 8, 20; İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüke-tü'z-zırâf 'ale'l-E'râf* (*Tuhfetü'l-eşrâf* la birlikte nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Bombay 1965-82, I, 5; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, VIII, 176; Abdül-ganî b. İsmâil en-Nablusî, *Zehâ'irü'l-mevâris fi'd-delâle 'alâ mevâzi'i'l-hadis* (nşr. Abdullah Mah-mûd M. Ömer), Beirut 1419/1998, I, 8; *el-Fihri-sü'ş-şâmil: el-Hadis* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1991, II, 1287; M. Abdurrahman Tavâli-be, *el-Hâfızü'l-Mizzî ve't-tahrîc fi kitâbihî Tuhfe-tü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-e'râf*, Amman 1998, s. 135-137, 149, 151, 183-188; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûza-bi 1425/2004, I, 552; Tayyar Altıkulaç, "Hüseynî, Ebü'l-Mehâsin", *DîA*, XIX, 23; M. Yaşar Kande-mir, "E'râf", a.e., XI, 499; a.mif., "Moğultay b. Kılıç", a.e., XXX, 231.

HALİT ÖZKAN

TUHFETÜ'İ-HÜKKÂM

(تحفة الحكام)

Ebû Bekir İbn Âsım'ın
(ö. 829/1426)

Mâlikî fikhına dair eseri
(bk. İBN ÂSİM, Ebû Bekir).

TUHFETÜ'İ-MUHTÂC

(تحفة المحتاج)

Nevevî'nin Şâfiî fikhına dair
Minhâcü't-tâlibîn adlı eserine
İbn Hacer el-Heytemî'nin
(ö. 974/1567)
yazdığı şerh
(bk. MİNHÂCÜ'T-TALİBİN).

et-TUHFETÜ'İ-MÜRSELE

(التحفة المرسلة)

Muhammed b. Fazlullah
el-Burhânî'nin
(ö. 1029/1620)
sûfilerin varlık ve mertebeleri
hakkındaki görüşlerine dair eseri.

Muhammed b. Fazlullah 952 (1545) yı-lında Gucerât'ın Ahmedâbâd bölgesinde doğdu. Dönemin tanınmış âriflerinden olan babasının yanında tahsile başladı. Onun ölümünden sonra Şeyh Safiyyüddin Guce-râtî'den hırka giydi. Hac maksadıyla gittiği Hicaz'da on iki yıl kaldı. Bu sırada Şeyh Ali b. Hüsâmeddin Müttaki el-Hindî ile ta-nışıp sohbetlerinden faydalandı. Ülkesine döndüğünde Ahmedâbâd'da müderris Ve-cîhüddin Alevî'nin derslerine katıldı. Ma-lûh'a gidip Şeyh Muhammed Hızır et-Te-mîmî'nin yanında seyrü sülûkünü tamamladı ve ardından Burhânîpûr'a yerleşti. Bu-rada bir mescid ve hankah inşa ederek ilim ve irşadla meşgul olan Burhânîpûrî bu şehirde vefat etti. Büyük bir Çiştî şeyhi olarak tanınan Burhânîpûrî'nin *et-Tuhfe-tü'l-mürsele*'nin yanı sıra *İrşâdü's-sâli-kîn*, *Hâşiyetü'l-acibeti'l-Lâmi'a*, *Vesî-le ilâ liķâ'i cemâli'n-nebi* adlı eserleri vardır (*DMBİ*, XII, 50). Harîrîzâde'nin, onun kendisine Ahmed er-Rifâî'nin soyundan geldiğini söyleyip Rifâiyye'nin Fazliyye ko-lunu nisbet etmesi (*Tibyân*, III, vr. 32^a) doğ-ru değildir.

Tam adı *et-Tuhfetü'l-mürsele ile'n-nebiyyi'l-mürsele* olan eser 999 (1591) yılında kaleme alınmıştır. Eserde varlık (vücûd), varlığın mertebeleri, vahdet-i vü-cûd anlayışının âyet ve hadislerden delil-leri, insân-ı kâmil görüşü, vahdet-i vücûdun bâtil yorumları, bu yorumların çürü-tülmesi, bütün bu konuların seyrü sülûkle irtibatı ele alınır. Burhânîpûrî, vahdet-i vü-cûd anlayışını benimseyen sûfilerin eser-lerinde görüldüğü üzere varlığın Hak ol-ması ve o varlığın mertebelerde taayyü-nünü inceler. Bu bağlamda vahdet-i vü-cûdun en temel kabullerinden biri olan, "Varlık Hak'tır" ifadesini izah eder. Bu ifa-deyi sûfilerin nasıl yorumladığı, varlığın

aklı, hayâlî ve hissî varlıkla ilişkisi üzerinde durduktan sonra varlık mertebeleri bahsine geçer. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den itibaren sûfîlerin büyük önem verdiği varlık mertebelerini sûfî müellifler üçlü, beşli, yedili tasniflerle ve istisnâî olarak kırklı tasnifle incelemişler, varlığın bu mertebelerde nasıl taayyün ettiğini ve onun gerçekte "bir" olduğunu açıklamışlardır.

et-Tuhfetü'l-mürsele'de varlık mertebeleri yedili taksimle ele alınır. Birinci mertebeye lâ-taayyün mertebesi, ikinci mertebeye taayyün-i evvel, üçüncüsü taayyün-i sâ-nî mertebesidir. Mertebeye tasniflerinde ilk üç mertebeye bir yanda, diğerleri bir yanda ele alınmıştır. Bu durumu Burhânpûrî ilk üç mertebenin Hak mertebeleri olması ve yaratılmamış olmasıyla açıklar. Üç mertebenin ardından ruhlar mertebesi, misal mertebesi ve şehâdet mertebesi gelir. Bunlar yaratılış mertebeleridir. Mertebeler insân-ı kâmil mertebesiyle tamamlanır. Mertebelerin veya taayyünün insân-ı kâmilde maksadına ulaşması sûfîlerin ahlâk, seyrü sülûk bahsiyle varlık bahsini birleştirdikleri yerdir. Çünkü vahdet-i vücûdun ana düşüncelerinden biri varlığın bir amaçla insana doğru taayyün etmesidir. Bu süreç nüzûl sürecidir ve insanın kemale ermesiyle süreç bu defa urûc ile ikmal edilir ve daire tamamlanmış olur.

Burhânpûrî risâlesinde vahdet-i vücûdu izah için bazı örnekler vermiştir. Bu örnekler, sınırlı bir derecede de olsa vahdet-i vücûdu açıklarken aynı zamanda bu konuda düşülen vehimleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu bağlamda en çok buharı ve buz misali veya ağaç-çekirdek misali verilir. Müellif, vahdet-i vücûda delil teşkil edecek âyet ve hadislerle yer vererek ilk tasavvuf kitaplarından beri görülen tasavvufî görüşlerin âyet ve hadislerle (iki şahit) teyidi geleneğine uymuştur. Burhânpûrî'nin zikrettiği âyetler Allah'ın her şeyle beraberliği, her şeyi var etmesi gibi O'nun sürekli yaratıcılığını ve eşya ile birlikteliğini anlatan âyetlerdir. Hadisler de aynı mânada birleşir. Müellifin vahdet-i vücûd anlayışının, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî'de de görüldüğü üzere Hakk'ın eşya ile sürekli beraberliğiyle eş anlamda olduğu anlaşılmaktadır.

Seyrü sülûkle ahlâk irtibatını insân-ı kâmil üzerinden kuran Burhânpûrî nüzûl ve taayyün kavramlarının mukabili olarak urûc ve tekâmül kavramını kullanır. İnsan urûcunu tamamladığında varlık onda kemaleyle taayyün eder ve en kâmil varlık haline gelir. Müellif, Hz. Peygamber'in en kâ-

mil varlık olmasını bütün varlık hakikatlerinin kendisinde taayyün etmesiyle açıklar. Ahlâkla Resûl-i Ekrem arasında ilgi kurarak tasavvufun başka bir yönüne değinir. Vahdet-i vücûd üzerinde ortaya çıkan görüşlerde dile getirilen bazı yanlış anlamalara yönelik eleştirilerde bulunur. Sünnete uyarak ahlâkî kemale erdirmenin gerekliliğini vurgulayıp meseleyi tasavvufî bir gayeye bağlar.

Tuhfe önce üzerine bir şerh yazan Harîrîzâde Elif Efendi, ardından Ahmet Avni Konuk ve İsmail Fenni Ertuğrul gibi müelliflerin atıflarıyla Tanzimat sonrasında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında aydınlar tarafından tanınmış, bu dönemde ortaya çıkan İbnü'l-Arabî ilgisine ve tasavvuf anlayışına belirli bir katkı sağlamıştır. Bu sebeple vahdet-i vücûd etrafında oluşan literatür içinde kitabın kayda değer bir yerinin bulunduğu söylenebilir. İlk defa Nûreddin Râyizî tarafından Malayca'ya tercüme edilen eser üzerine şerhler yazılmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. En önemli şerhi Abdülganî en-Nablusî'nin *Nuḥbetü'l-mes'ele şerhu't-Tuhfeti'l-mürsele* adlı kitabı olup *el-Kavlü'l-metîn fi beyâni tevḥîdi'l-ârifin* adıyla basılmıştır (Kahire 1344). İsmail Fenni Ertuğrul, özellikle *Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddîn-i Arabî* adlı eserinde (İstanbul 1928) geniş ölçüde bu şerhten yararlandığı gibi Nablusî'nin şerhine atıfla risâleyi *Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli*'nde (İstanbul 1928) serbest bir şekilde tercüme etmiştir. Nablusî'nin şerhi Ekrem Demirli tarafından *Âriflerin Tevhîdi* adıyla Türkçeye çevrilmiş (İstanbul 2003), *et-Tuhfetü'l-mürsele*'nin tercümesi aynı bir bölüm halinde verilmiştir. Eseri Sa'diyye tarikatı şeyhlerinden Elif Efendi *el-Kelîmâtü'l-mücmele fi şerhi't-Tuhfeti'l-mürsele* adıyla Türkçeye çevirmiş (İstanbul 1342) ve şerhetmiştir. Eserin diğer şerhleri şunlardır: İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî, *el-Akvâ-lü'l-celîle 'ale'l-vesîle (Şerhu't-Tuhfeti'l-mürsele)*; İbrâhim b. Hasan el-Kûranî, *İt-hâfî'z-zekî bi-şerhi't-Tuhfeti'l-mürsele ile'n-nebî*; Abdurrahman b. Abdullah b. Hüseyin el-Bağdâdî es-Süveydî, *Keşfü'l-hucubi'l-müsbile 'an harâ'idit-Tuhfeti'l-mürsele* (Abdullah Muhammed el-Habeşî, I, 564). Eser Abdülhâdî (John Gustaf Aguéli) tarafından Fransızca'ya tercüme edilip *Le traité de l'unité dit d'Ibn Arabî* (Paris 1977) içinde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *el-Kavlü'l-metîn fi beyâni tevḥîdi'l-ârifin: Nuḥbetü'l-mes'ele şerhu risâleti't-Tuhfeti'l-mürsele*, Kahire, ts.

(Mektebetü ve matbaatü M. Ali Subeyh ve evlâdüh); Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 32*; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-ḥavâşî*, Ebûzabî 1425/2004, I, 564; Mercân Efsâriyân, "Burhânpûrî", *DMBİ*, XII, 50-51.

EKREM DEMİRLİ

TUHFETÜ'n-NÜZZÂR

(تحفة النظار)

İbn Battûta'nın

(ö. 770/1368-69)

Rihletü İbn Battûta adıyla da tanınan seyahatnâmesi

(bk. İBN BATTÛTA).

et-TUHFETÜ'Z-ZEKİYYE

(التحفة الزكية)

Memlûk Kıpçak Türkçesi sözlüğü ve dil bilgisi kitabı.

Mısır ve Suriye'de Türkler'in kurduğu Memlûk Devleti'nde yönetici sınıf Türk olduğundan Arap dil âlimleri bu sınıfın dilini öğrenmek ve öğretmek için iki dilli sözlük-dil bilgisi niteliğinde eserler kaleme almışlardır. Bunların yanı sıra bölgede yetişen Türk âlimleri de Araplar'a Türkçeyi öğretmek amacıyla aynı usulle Kıpçak Türkçesi'nin söz varlığını ve dil bilgisi kurallarını anlatan eserler yazmışlardır. Memlûk Kıpçakçası'nı ele alan en eski eser Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin 712'de (1312) tamamladığı *Kitâbü'l-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk*'tir. İkinci önemli eser yazarı ve yazılış tarihi kesin olarak bilinmeyen *et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-lugati't-Türkiyye*'dir. T. Halasi-Kun'a göre eserin müellifi, Memlûk Devleti'nde kâtip olup Mısır ve Suriye'de görev yaptıktan sonra 1363 yılında Dimaşk'ta ölen, Ebû Hayyân'ın Doğu Kıpçak kökenli öğrencisi Selâhaddin Halîl b. Aybeg es-Safedî'dir. Bilinen tek yazma nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Veliyyüddin Efendi, nr. 3092). Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ndeki, Kilişli Rifat (Bilge) tarafından istinsah edilen nüshası da doksan bir varak olan bu yazmaya dayanmaktadır. *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*'nda kitap, yanlışlıkla Şerefeddin Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Yûsuf el-Endelüsî'ye nisbet edilmektedir.

Müellif eserin başlarında çalışmasını Kıpçak Türkçesi'ne dayandığını, ancak bazan Türkmenler'in dilinden de örnekler kaydettiğini belirtmekte ve Kıpçak Türkçesi'nde kullanılan harflerin / seslerin sayısı hakkında bilgi vermektedir. Bu arada, bir yerde (vr. 2^b) Ebû Hayyân el-Ende-